

Purkircher György pozsonyi orvosbotanikus élete. (1530—1578.)

Irta : Dr. BÁLINT NAGY ISTVÁN
egyetemi m. tanár, kórházi főorvos.

— Két szövegközti ábrával. —

PURKIRCHER GYÖRGY, a 16. század természettudomány-történetének kimagasló alakja, akinek élettörténete sokak előtt elfelejtett, részben ismeretlen: négyszáz éves születésének évfordulója alkalmával megérdemli, hogy életével és működésének jelentőségével foglalkozzunk.

Pozsonyban, jó módú szülőktől született 1530-ban, ahol iskoláinak egy részét végezte. 16 éves korában már neves verselő, híres kollégája, SERICAUDA (Seidenschweif) halálára elégiát írt, amely elkallódott. 1566-ban Vittembergában tanul MÉLIUS JUHÁSZ PÉTERREL együtt, több carment, eclogát ír, amelyek közül a MELANCHTON halálára írott nevesebb. 1561—63-ig Paduában a természettudományokat, így az orvostudományt tanulja JORDÁN TAMÁS, SÁMBOKY, DUDITH ANDRÁS, NICASIUS ELLEBODIUS honfijai társaságában, akikkel későbbre is jó baráti viszonyban marad. 1563-ban Paduában orvosi diplomát szerez, majd Párizsba indul, ahol Vittembergában tanult botanikai ismereteit mélyíti. Itt ismerkedik meg SÁMBOKY révén CLUSIUS-sal (Charles de l'Ecluse), a 16. század legnagyobb botanikusával. Tanulmányait hol és mikor fejezte be, nem tudjuk, de 1566-ban már Pozsonyban folytat orvosi gyakorlatot, ahol ugyan ezen évben megnősül, feleségül veszi LERCHENFELDER ZSÓFIÁT. Házassága után az orvostudomány gyakorlására fordítja idejét, de különösebben az orvosbotanika érdekli, amivel ebben az időben nagy előszeretettel foglalkoztak orvosaink és természet-

tudományi tanulmányokat is végzett papjaink, mert ebben az időben az orvosbotanika az egyetemek kötelező tárgya volt.¹⁾

PURKIRCHER pozsonyi letelepedése után igen sok irányú működést fejt ki. Gyógyítja rendes betegeit, a szőlőmunkásokat, vincelléreket, udvari orvosa, *archiater*-je az ott internált II. JÁNOS FRIGYES szászsgóthai fejedelemnek, valamint a bebörtönzött foglyoknak, köztük DOBÓ ISTVÁN és BALASSA JÁNOS-nak, de hatáskörébe tartoznak a királyi kapitányok, kamarai tisztek és a várórség is. Nagy elfoglaltsága közepette még mindig marad ideje ásványok gyűjtésére, BLOTIUS-nak, a bécsi múzeumok számára küld ásványokat, majd szűkebb hazája növényeit honosítja meg botanikus kertjében, vagy mint akkor nevezték, a *hortus medicinalis*-ban. A természettudomány minden ágában jártas, BIZARUS mint híres csillagászt emlegeti, CLUSIUS mint botanikusról emlékezik meg róla. Közben kegydíjért folyamodik a kamarához, mert a betegek sovány fizetéséből nem tud megélni, de nem valami nagy eredménnyel, rendes fizetést a kamara sem tud adni, mert üres a pénztára, ellenben évről-évre jutalmakban részesül.

PURKIRCHER életének legjelentősebb része orvosbotanikai tevékenysége. A 16. században a többi tudományokkal együtt a növénytan is nagy változáson esik át. A németek szakítva a klasszikusok kommentálásával, önálló kutatások és megfigyelések alapján kezdik művelni az orvosbotanikát, mint BRUNFELS, BOCK és FUCHS, jölehet egyelőre nem sok önálló gondolattal. Ezek a DIOSKORIDES, THEOPHRASTUS és PLINIUS műveiből minden eredetiség nélkül összekomplikált *Hortus Sanitatis*-ok helyett az úgynevezett *Kräutelbücher*-ekkel látják el a német nemzetet. A botanika önálló művelésének úttörői: MANARDUS, ULÁSZLÓ és II. LAJOS udvari orvosa, BRASAVOLA, az estei I. ALFONZ ferrarai herceg orvosa, ANGVILLARA paduai professzor és BUSBECKIUS, MIKSA orvosdiplomátája, akik különböző műveikben körülbelül 700 magyar növény leírását és lelőhelyét dolgozták fel. Hazánkban erre a feladatra a török hódoltságbeli mostoha viszonyok miatt kevés tanult orvos vállalkozott, ezért az egyházak papjai vették át az orvos kezéből a magyar orvosbotanika tu-

¹⁾ Teljes életrajza található, forrásmunkák megnevezésével *Bálint Nagy*, Purkircher György (1530—1578) pozsonyi orvos élete. Orvosi Hetilap, LXXIV. (1930) évf. 22—23. sz.

dományát, mint MELIUS JUHÁSZ PÉTER, a két BEYTHE, PÉTSI LUKÁCS és SZIKSZAI FABRICIUS stb., akik külföldi tanulmányuk alatt az orvostudományból is diplomát szereztek, de a kor szokása szerint ott helyezkedtek el, ahol a megélhetésre mód és alkalom kínálkozott. Így nem voltak ők sarlatánok, hanem a botanika művelésére képzett tudósok, az egy FRANKOVITH GERGELY kivételével, aki orvostant nem hallgatott. Orvosaink közül

Fig. 1. CLUSIUS im Alter von 34 Jahren, in Ch. Morren : La Belgique Horticole, III. 1833., Istvánffi : Clusius-Codex, p. 178.

még hármat említhetünk, akik külföldi tudósok előtt ismert botanikusok voltak. Ilyen a BRUNFELS által idézett Magister SEBASTIANUS, szebeni fűvészorvos és tanítványa LOEBELIUS JÁNOS, valamint PURKIRCHER GYÖRGY, pozsonyi orvos, CLUSIUS barátja,²⁾ aki Pozsonyban, *hazánkban az első botanikus kertet*

²⁾ V. ö. Dégen, Term. Tud. Közl. Pótf. 1926. évf. 65. l., Sadler, Term. Tud. Társ. Évkönyvei I. 78—118. l., Magyary-Kossa, Magyar Orvosi Emlé-

rendezi be, amelyről eddig tudunk. Bizonyossága ennek az a kamarai fogalmazvány, amely 1567-ből kelt és e szerint a segélyért folyamodó PURKIRCHER legfőbb érdeme, hogy a hegyekben található új, ismeretlen növényfajokat felkutatja, összegyűjti és tanulmányozza.³⁾

Ezek a növénykertek eredetileg gyógynövények házi termesztésére szolgáltak, különösen azon specicseseknek, amelyek a praxisban nélkülözhetetlenek és keresettebbek voltak. BÉL MÁTYÁS a következőképpen emlékezik meg ezen kor növénykertjeiről: „Az orvosi kertben csupán olyan növények vannak, amelyek az egészség helyreállítására alkalmasak. Igaz ugyan, hogy az ilyen füvek erdőn-mezőn bőven teremnek, mindamellett kényelmesebb otthon tartani azokat, amelyekre szükségünk van, mint annak idején keresgélni. Külföldön már fejedelmek, királyok állítottak fel ilyen kerteket, nálunk sajnos, még nincs ilyen közköltésen fenntartott kert, mindamellett nem hiányzott az érdeklődés, mert mindig akadtak olyan kiváló férfiak, akik külső segítség nélkül, saját erejükből létesítettek orvosi kerteket a tudomány hasznára.“⁴⁾

Botanikus kertek itt-ott elszórva már a 16. században voltak az országban, bizonyítja ezt PÉTSI LUKÁCS, Keresztény szüzeknek tisztességes koszorúja, avagy lelki füveskert (1595) c. könyvének előbeszéde, amelyben írja, hogy műve „kelt Nagyszombatban, magam mellett való virágos, füves kertben“, vagy CLUSIUS a Rariorum aliquot stirpium . . . historia (1576) c. művében a magyarországi korai növényházakról így emlékezik meg: „Aurantium malum, quod Limas del Emperador nominatur ab Imper. Caroló V. in Hispaniam ex Hungaria adlatum esse fertur“. De I. SACHSE, az Academia Naturae Curiosorum *Ephemerides*-ének szerkesztője is megemlékezik ilyen hazai törekvésekről az 1670. évf. bevezetésében, ámbár nevek nélkül.

CLUSIUS az első európai botanikus, aki bejárja Német-, Francia-, Spanyol-, Magyarország, Portugália, Ausztria hegyeit (alpinista) és alapját veti meg a tudományos botaniká-

kek I. k. 118. l., II. k. 230. l., *Weszprémi*, Succincta med. etc. I. k. 104. l., II. k. 62. l.

³⁾ *Országos Levéltár*, Expeditiones Camerales. 1567. jul. 7.

⁴⁾ *Nemzeti Múzeum* kéziratára. M. S. S. lat. Nro. 276. és 570. *Ernyey*, Term. Tud. Közl. Pótf. 1912. 117—8. l.

nak. Neki köszönhetjük, hogy mi magyarok vagyunk a spanyolok után a második nemzet, amely már a 16. században önálló flórával rendelkezett. CLUSIUS a legváltáságosabb időben kerül DODONAEUS és LOBELIUS barátaival I. MIKSA bécsi akadémijába, hivatalosan udvari orvosok, de tulajdonképpen a botanika fűzi őket össze. CLUSIUS bécsi tartózkodása alatt gyakran átrándul a növényekben dúsgazdag magyar területre, Dévény, Stomfa, Pozsony, Szentgyörgy, Nagyszombat kedvenc tartózkodási helyei és mindenhol jó barátokra, vendéglátó házigazdákra talál a botanika kedvelő magyar főurakban, orvosokban és gyógyszerészekben.⁵⁾

CLUSIUSnak PURKIRCHER régi ismerőse, még Párisban kötnek barátságot, így mi sem természetesebb, minthogy magyar-

Do:z Blotius. Ist nobiscum, ad nos rediisset, nisi non
optime. Habundat microscopio. Bene vale et me
cum jactis plurimam oravit undam, undam ut optime
illud. Et ego mi dicit in mihi sola pars. Ps.
19. 8. v. 15. Georg. Purkischer D

Fig. 2. Purkischer's Handschrift an Blotius vom 19. Oct. 1575.
(Nationalbibliothek, Wien.)

országi találkozásukkor a régi jó viszony felújul, különösen mi-
kor CLUSIUS látja barátja komoly botanikai tevékenységét, ame-
lyet gyakori látogatásával még fokoz, hiszen az ő környezeté-
ben mindenki kedvet kap botanikára, növényhonosításra. Ba-
rátaik érdeklődni kezdenek saját környezetük növényei iránt,
még a törökverő, hatalmas főúr, BATTHYÁNY BOLDIZSÁR is tu-
dományos alapon űzi a botanikát. Pozsonyban másik tudósra is
akad HEINDL ANDRÁS gyógyszerész személyében, aki szintén
komolyan foglalkozik növénytanal. A későbbi HEINDEL FERDI-

⁵⁾ Clusius magyarországi tartózkodásaira vonatkozólag lásd: Dégen,
Term. Tud. Közl. Pótf. LVIII. (1926), Gombocz, u. o.; Istvánffi, Clusius-
Codex és a Term. Tud. Társ. folyóirata régi és új névjegyzékének és
tárgymutatójának „Clusius” címszóját.

NÁND ügyvéd, akinek *hortus botanicus*-ának katalógusát ER-
NYEY, nemzeti múzeumi igazgató BÉL iratai között megtalálta,
vajjon milyen viszonyban volt a gyógyszerésszel, egyelőre nem
tudjuk, de úgy tűnik fel, mintha ennek kertjét fejlesztette volna
tovább.⁶⁾

Tudósaink barátságának sok írott nyoma maradt reánk.
CLUSIUS 1576-ban a nürnbergi CAMERARIUS JOACHIMUSnak írott
levelében magyarországi híreket továbbít, amelyeket Pozsony-
ból, PURKIRCHERTől kapott. Ezt a levelet közli KÁNITZ ÁGOST,
aki növénytani munkáiban több helyen felemlíti orvosunk bota-
nikai tevékenységét.⁷⁾ CLUSIUS babfajtákat nevez el róla, ame-
lyeket PURKIRCHER még tanulóévei alatt Olaszországból, Ná-
polyból telepített át és honosított meg nálunk. RAPAICS⁸⁾ sze-
rint az amerikai babnak, amely most Európában az egyetlen
asztali bab, — CLUSIUS volt legfőbb terjesztője, viszont ha figye-
lemmel olvassuk CLUSIUS, *Historia rariorum etc.* művének ide
vonatkozó sorait, abból az tűnik ki, hogy ő is PURKIRCHERTől
kapta az olaszországi babokat, miután már az hazánkban meg-
honosította, sőt két fajtát róla is nevezett el (*Phaseolus maior*
varius sive Purkircherianus, *Phaseolus I. sive Purkircheria-*
nus).⁹⁾

DEMKÓ¹⁰⁾ orvostörténelmében PURKIRCHER, *Observatio bo-*
tanica de phaseolo. Antwerpen, 1583. c: művéről tesz említést,
de rajta kívül ezt a tudományos munkát senki sem ismeri.

⁶⁾ Ernyey, Botanikai Közlemények, XV. (1916.) évf. 3—4. sz.

⁷⁾ Kánitz Ágost, A tudomány, de különösen a növénytannak magyar
nyelven való műveléséről. Kolozsvár, 1887. 29—30. l. Kánitz, *Geschichte*
der Botanik in Ungarn. Pesth, 1863. 12. l. „Um diese Zeit fällt das Wirken
des Arztes . . . und des Pressburger Arztes Purkircher, eines Freundes von
Carl Clusius“. Hasonló jegyzet Kánitz, *Versuch einer Geschichte der un-*
garischen Botanik. Halle, 1865. 25. l., amelyet Sadler, A növénytan törté-
nete honunkban a 16. században. Term. Tud. Társ. Évkönyvei. I. 78—118. l.
közleményéből vett át.

⁸⁾ Rapaics, Term. Tud. Közl. 63. (1931.) 3. sz.

⁹⁾ Clusius, *Rariorum aliquot plantarum per Pannoniam . . . historia*.
Antwerpen, 1583. pag. 730. „*Phaseolus I. sive Purkircherianus*. Prioris fruc-
tum D. Purkircherus primus in Pannoniam intulit ex Neapolitano regno
delatum, singulisque annis coluit & eius genus vt. dici conseruavit: quam ob
causam apud rei herbariae illius regionis studiosis, Purkircheri cognomen
inditum, & vt. *Phaseolus Purkircherianus* nuncuparetur obtinuit“.

¹⁰⁾ Demkó, A magyar orvosi rend története . . . Budapest, 1894. 243. l.

WESZPRÉMI¹¹⁾ orvostörténész PURKIRCHER műveinek felsorolása között első helyen említi, de a nyomtatás helye és ideje már CLUSIUS említett művére vonatkozik. Volt-e ilyen című kézirat, vagy nyomtatott munkája tudósunknak, ma már nehezen állapítható meg, de valószínűleg nem volt. Sem a nyomtatás helye és ideje, sem a kéziratoknál szokásos Weszprémi-féle megjegyzés: „quae mihi in autographo ad manus est“ feltűntetve nincs, ezért talán semmi mást nem akar evvel WESZPRÉMI kifejezni, minthogy PURKIRCHER botanikai „observatio“-jára felhívja az olvasók figyelmét, amelyről CLUSIUS is megemlékezik a következő szavakkal: „de hac Purkircheri nostri observatione consulendus est“. WESZPRÉMI annyira alapos és megbízható, hogy tudományos munkát a kiadó, a nyomtatás helye és ideje nélkül nem közöl. GYÖRY TIBOR¹²⁾ nem veszi fel 1472-ben kezdődő orvosi bibliographiájába. MAGYARY-KOSSA, GULYÁS PÁL, valamint SZABÓ, Régi Magyar Könyvtár-a nem tudnak róla. ERNYEY kérésemre résztvevett keresésében, de arra az eredményre jutott, hogy DEMKÓ idézete nem egyéb, rosszul értelmezett forráskutatásnál, a többiek pedig az eredeti szöveg áttanulmányozása nélkül vették át e tévedést. Jómagam a bécsi könyvtárakban és levéltárakban is kerestem, levélben fordultam az antwerpeni Plantin Moretus Múzeumhoz, de eredménytelenül. Nagyon lehetséges, hogy tudósunk tollával is szolgálta a botanikát, hiszen író ember volt, de mint annyi 16—17. századbeli nyomtatvány és kézirat, ez is elkallódott, vagy valamely könyvtár vagy levéltár mélyén húzódik meg.

PURKIRCHER, mint a város legműveltebb, külföldi látókört magával hozott férfiája, a politikától sem zárhatta el magát. Látjuk ebben a században, hogy a királyi, fejedelmi udvarok és városok főemberei az orvosok köréből kerültek ki, így megérthető az orvosi gyakorlattal és botanikával igen elfoglalt PURKIRCHER szerepe is Pozsony politikai életében. Állandó vendége volt a Bécsben lakó SÁMBOKY-nak, akinek házában találkoztak a magyarországi és Bécsben lakó magyarok és az udvar tudománykedvelő akadémistái. Sokat tárgyaltak Magyarország nehéz helyzetéről, szomorú állapotáról, amely megjavításának

¹¹⁾ *Weszprémi*, Succincta med. IV. k. 248. l.

¹²⁾ *Győry Tibor*, Magyarország orvosi bibliographiája. Budapest, 1900.

első feladata lenne az országban élősködő török kiverése. PURKIRCHER levelezési viszonyban állott a kor összes számottevő tudósaival, amely levelek nagy része még nincs felkutatva, feldolgozva, ezeknek napvilágra kerülése még sok adatot fog szolgáltatni ennek a jelentős természettudós életéhez. BLOTIUS udvari könyvtárossal történt levelezése élénken bizonyítja ezt, hogy abból a pár darab levélből, amelyek eddig a magyar természettudománytörténet előtt ismeretlenek voltak, mennyi új adat került napvilágra.¹³⁾

Das Leben Georg Purkircher-s, des ärztlichen Botanikers von Pressburg (Pozsony). (1530—1578).

von Priv.-Doz. Dr. STEPHAN BÁLINT-NAGY.

GEORG PURKIRCHER ist eine hervorragende Gestalt in der Geschichte der Naturwissenschaften des 16. Jahrhunderts, seine Lebensgeschichte ist aber von vielen vergessen, teils unbekannt. Zur Jahresfeier seines vierhundertjährigen Geburtstages verdient er, dass wir uns mit seinem Leben und mit der Bedeutung seiner Wirkung befassen.

Er wurde in Pozsony (Pressburg) im Jahre 1530 von wohlhabenden Eltern geboren, wo er auch einen Teil seiner Schulen absolvierte. Mit seinem 16. Jahre ist er schon ein namhafter Versifikator. Im Jahre 1566 lernte er in Wittenberg mit PETER JUHÁSZ von MELIUS, schreibt mehrere Carmina und Eklogen, von denen das Gedicht an der Tod MELANCHTHON-s bedeutender ist. 1561—1563 lernt er in Padua die Naturwissenschaften und die Medizin in der Gesellschaft seiner Landsleute SÁMBOKY, DUDITH, NICASIVS ELLEBODIVS, mit denen er das Freundschaftsverhältnis auch später aufrecht erhält. 1563 erwirbt er in Padua das ärztliche Diplom, und begibt sich damit nach Paris, wo er seine in Wittenberg erworbenen botanischen Kenntnisse vertieft. Hier wird er durch SÁMBOKY (Sambucus) mit CLUSIVS (Charles de l'Ecluse) mit dem grössten Botaniker seiner Zeit bekannt. Wo

¹³⁾ *Nationalbibliothek*, Wien. Cod. 9737. z. I—V. Kar. Hugó Blotius *Commercium Litterarum*.

und wann er seine Studien beendet hat, das wissen wir nicht, er übte aber schon 1566 in Pozsony ärztliche Praxis aus, wo er in demselben Jahre SOPHIE LERCHENFELDER heiratet. Nach seiner Heirat beschäftigt er sich mit dem Ausüben der ärztlichen Wissenschaft, es interessiert ihn aber besonders die ärztliche Botanik, womit in dieser Zeit unsere Ärzte und unsere auch naturwissenschaftliche Studien absolvierte Priester sich mit grosser Vorliebe beschäftigt haben.¹⁾

Nach seiner Ansiedlung übt er eine vielseitige Wirksamkeit aus. Kuriert seine Kranken, die Weinarbeiter, die Winzer, ist Hofarzt des dort internierten Fürsten von Sachsen-Gotha, JOHANN FRIEDRICHS II. und Arzt der dort eingekerkerten Gefangenen, unter ihnen STEPHAN DOBÓ und JOHANN BALASSA. Zu seinem Wirkungskreis gehörten auch die königlichen Kapitäne, die Kameraloffiziere und die Mannschaft der Burgwache. Neben seiner Beschäftigung blieb ihm noch immer Zeit übrig, um Mineralien zu sammeln. Er schickte solche an BLOTIUS für das Museum zu Wien, und in seinem botanischen Garten (hortus medicinalis) verpflanzte er die Pflanzen seiner Heimat. Er ist in allen Zweigen der Naturwissenschaften bewandert. BIZARUS kennt ihn als einen berühmten Astronom, CLUSIUS gedenkt seiner als eines Botanikers. Unterdessen ersucht er öfters um einen Gnadengehalt bei der Kammer, denn von der kärglichen Bezahlung der Armen kann er nicht leben, aber ohne einen besonderen Erfolg. Die Kammer kann nichts geben, ihre Kasse ist nämlich leer, aber von Jahr zu Jahr bekommt er eine Belohnung.

Der bedeutendste Teil seines Lebens verläuft in der botanischen Tätigkeit. Im 16. Jhd. geht samt den übrigen Wissenschaften auch in der Botanik eine Veränderung vor sich. Die Deutschen beginnen nebst dem Kommentieren der Klassiker auch auf Grund von selbständigen Beobachtungen und Untersuchungen die ärztliche Botanik zu betreiben, wie BRUNFELS, BOCK und FUCHS. Sie schenken der deutschen Nation statt des ohne jede Selbständigkeit zusammenkomplierten Hortus sanitatis

¹⁾ Seine vollständige Biographie sammt Quellen siehe: *Bálint-Nagy*, Purkircher György (1530—1574) pozsonyi orvos élete (Das Leben des Arztes Georg Purkircher von Pressburg.) Orvosi Hetilap (Ärztliche Wochenschrift), Budapest, B. LXXIV. (1930) Nr. 22—23.

das sogenannte Kräuterbüchlein. Die Bahnbrecher der selbständigen Pflege der Botanik sind MANARDUS, der Hofarzt der Könige Wladislaw und Ludwig II., BRASAVOLA, der Arzt des Fürsten von Este, ALPHONS I., ANGVILLARA, der Professor von Padua und BUSBECKIUS der Arzt-Diplomat MAXIMILIAN-s, die in ihren verschiedenen Werken die Beschreibung von ungefähr 700 ungarischen Pflanzen bearbeitet haben. In unseren Vaterlande unternahmen diese Aufgabe wegen der Türkenherrschaft nur wenige gelehrte Ärzte, und so übernahmen die Priester der Kirche die Wissenschaft der ungarischen ärztlichen Botanik aus den Händen des Arztes, wie PETER JUHÁSZ von MELIUS, ANDREAS BEYTHE, LUKAS PÉTSI und FABRICIUS SZIKSZAI u. a. m., die während ihrer ausländischen Studien sich aus der ärztlichen Wissenschaften Diplom verschafft hatten, aber nach der Sitte der Zeit sich dort niederliessen, wo sich zu ihrem Fortkommen eine Gelegenheit bot. Sie waren also keine Scharlatane, sondern zur Pflege der Botanik ausgebildeten Gelehrten, mit Ausnahme des einen, GEORG FRANKOVITH, der die ärztliche Wissenschaft nicht studiert hatte. Unter unseren Ärzten wissen wir noch von drei, die auch vor ausländischen Gelehrten bekannten Botaniker waren. Ein solcher ist der von BRUNFELS erwähnte Botaniker-Arzt, MAGISTER SEBASTIANUS und sein Schüler JOHANN LOEBELIUS, wie auch GEORG PURKIRCHER, der Arzt in Pozsony,²⁾ der Freund des CLUSIUS, der in Pozsony den ersten botanischen Garten einrichtet, von dem wir heute wissen. Ein Beweis dafür ist das kameralische Konzept aus dem Jahre 1567, nach welchem das grösste Verdienst des um eine Unterstützung ersuchenden PURKIRCHER darin bestehe, dass er die in den Bergen auffindbaren neuen und unbekannten Pflanzengattungen erforscht, sammelt und studiert.³⁾

Diese Pflanzengärten dienten ursprünglich der häuslichen Produktion von Heilkräuter, besonders der Species, die in der

²⁾ Siehe *Dégen*, Term. Tud. Közl. Póti. (Naturwiss. Anzeiger. Ergänzungsheft.) 1926. S. 65. *Sadler*, Term. Tud. Társ. Évkönyvei (Jahrbücher des Vereins für Naturw.) S. 78—118. *Magvary-Kossa*, Magyar Orvosi Emlékek (Ungarische Ärztlichen Denkmäler) Bd. I. S. 118., Bd. II. S. 230. *Wesziprémi*, Succinta med. etc. Bd. I. S. 104., Bd. II. S. 62.

³⁾ *Országos Levéltár (Staatsarchiv)* Budapest, Expeditiones Camerales. Juli 7. 1567.

Praxis unentbehrlich und gesucht waren. MATHIAS BÉL gedenkt folgendermassen der Pflanzengärten der Zeit: „In dem ärztlichen Garten sind nur solche Pflanzen, die zur Herstellung der Gesundheit dienen. Es ist ja wahr, dass solche Kräuter in Flur und Wald reichlich wuchsen, dennoch ist es bequemer diejenigen die man benötigt zu Hause zu halten. Im Auslande haben schon Fürsten und Könige solche Pflanzengärten, leider sind aber bei uns keine solche auf gemeinsamen Kosten errichteten Gärten; trotzdem fehlte auch bei uns das Interesse dafür nicht, denn es gab immer solche Männer, die ohne jede Aussere Hilfe aus eigenen Kräften solche Pflanzengärten zum Nutzen der Wissenschaft eingerichtet hatten“.⁴⁾

Solche botanische Gärten waren hie und da zerstreut im Lande, dies bezeugt das Vorwort des Pflanzenbuches von PÉCSI LUKÁCS, Keresztény szűzeknek tisztességes koszorúja, avagy lelki füveskert (Ehrenkränzlein der christlichen Jungfrauen, oder Seelen-Pflanzengarten). Hier heisst es vom Büchlein: dass es „kelt Nagyszombatban, magam mellett való virágos füves kertben“ (. . . in dem neben mir liegenden blumenreichen Pflanzengarten entstand). CLUSIUS gedenkt in seinem 'Werke *Rariorum aliquot stirpium . . . historia* (1576) der früheren Pflanzenhäuser Ungarns folgendermassen: „*Aurantium malum quod Limas del Emperador nominatur ab Imper. Carolo V. in Hispaniam ex Hungaria adlatum esse fertur*“. Auch SACHSE der Redakteur der *Academia Naturae Curiosorum* in *Ephemerides* erwähnt ähnliche Bestrebungen aus unserem Vaterlande in der Einleitung zum Jg. 1670., obwohl ohne Namen.

CLUSIUS ist der erste Botaniker von Europa, der die Gebirge von Deutschland, Frankreich, Spanien, Ungarn, Portugalien und Österreich durchwandert und die wissenschaftliche Botanik begründet. Ihm ist es zu verdanken, dass wir Ungarn nach Spanien die zweite Nation sind, die schon im 16. Jhd. eine selbständige Flora besass. CLUSIUS gelangt in der in einer sehr kritischen Zeit mit seinen Freunden DODONAEUS und LOBELIUS in die Akademie zu Wien des MAXIMILIAN I.; offiziell sind sie Hofärzte, aber sie werden eigentlich durch die Botanik anein-

⁴⁾ *Handschriftensammlung des Nationalmuseums*, Budapest, M. S. S. lat. Nr. 276. und 570. Besprochen von Ernyey, Term. Tud. Közl. Pótf. (Naturw. Anz. Ergänzungsheft.) 1912. S. 117—118.

ander geknüpft. Während seines Aufenthaltes in Wien macht er oft einen Ausflug auf das an Pflanzen reiche ungarische Gebiet, seine beliebten Aufenthaltsorte sind Dévény, Stomfa, Pozsony, Szentgyörgy, Nagyszombat und überall stösst er an die Botanik liebenden Aristokraten, Ärzten und Apothekern auf gute Freunde, gastfreundliche Wirte.⁵⁾

PURKIRCHER ist ein alter Bekannter von CLUSIUS, sie haben noch in Paris Freundschaft geschlossen und es ist nichts natürlicher, dass das alte gute Verhältnis sich bei ihrer Begegnung in Ungarn erneuert; besonders als CLUSIUS die erste botanische Tätigkeit seines Freundes sieht, die durch seine öfteren Besuche noch gefördert werden. In seine Nähe bekam ja jeder Lust zur Pflanzenkultur, zu Botanik. Seine Freunde beginnen sich um die Pflanzen ihrer Umgebung zu interessieren, selbst der türkenbesieger, mächtiger Magnat BOLDIZSÁR BATTHÁNY beschäftigt sich wissenschaftlich mit der Botanik. In Pozsony findet er auch einen anderen Botaniker in der Person des Apotheker ANDREAS HEINDL. Der Katalog des Advokaten FERDINAND HEINDL von seinem botanischen Garten wurde unter den Schriften des MATTHIAS BÉL von ERNYEY aufgefunden. In was für einem familiären Verhältnisse er mit dem Apotheker stand, wissen wir vorläufig nicht, aber es scheint, als ob er dessen Garten weiter ausgebaut hätte.⁶⁾

Über die Freundschaft von PURKIRCHER und CLUSIUS sind sehr viele schriftliche Spuren für uns geblieben. CLUSIUS vermittelt in seinem Briefe aus 1576 an JOACHIM CAMERARIUS Neuigkeiten aus Ungarn, die er von PURKIRCHER⁷⁾ erhalten hat. Diesen Brief veröffentlicht AUGUST KÁNITZ, der in seinen botanischen Werken öfters die botanische Tätigkeit unseres Arztes von Pozsony erwähnt.⁷⁾ CLUSIUS benennt nach ihm

⁵⁾ Im bezug auf den Aufenthalt in Ungarn des Clusius siehe: *Dégen*, Term. Tud. Közl. Pótf. (Naturw. Anz. Ergänzungsheft) LVIII. (1926), *E. Gombocz* ebendort, *Istvánfi*, Codex-Clusius.

⁶⁾ *Ernyey*, Botanikai Közlemények (Botanische Mitteilungen), XV. (1926) Heft 3—4.

⁷⁾ *August Kánitz*, A tudomány, de különösen a növénytanak magyar nyelven való műveléséről. (Von der Pflege der Wissenschaft, besonders aber der Pflanzenkunde in ungarischer Sprache.) Kolozsvár, 1887. Der Brief des *Clusius* an *Camerarius* S. 29—30. *Kánitz*, Geschichte der Botanik in Ungarn. Pesth, 1863. „Um diese Zeit fällt das Wirken des Arztes

Bohnensorten, die PURKIRCHER noch aus Neapel nach unserem Vaterlande verpflanzte. Nach RAPAICS⁸⁾ war CLUSIUS der hauptsächlichste Verbreiter der amerikanischen Bohne, die heute in Europa die einzige Tischbohne ist. Wenn wir aber die bezüglichen Zeilen des Werkes von CLUSIUS, *Historia rariorum etc.* (1576) mit Aufmerksamkeit lesen, dann wird es klar, dass dieselbe von PURKIRCHER hierher verpflanzt worden ist. CLUSIUS benannte sogar zwei Arten (*Phaseolus maior varius sive Purkircherianus*, *Phaseolus l. sive Purkircherianus*).⁹⁾

DEMKÓ¹⁰⁾ erwähnt in seiner Ärtzengeschichte ein Werk PURKIRCHER-S, *Observatio botanica de phaseolo*. Antwerpen, 1583, aber ausser ihm kennt niemand dieses wissenschaftliche Werk. In der Aufzählung der Werke PURKIRCHER-S zählt es WESZPRÉMI¹¹⁾ als erstes, aber der Ort und die Zeit der Drucklegung beziehen sich auf das schon erwähnte Werk von CLUSIUS. Ob unser Gelehrter ein solches handschriftliche oder gedruckte Werk hatte, ist heute sehr schwer festzustellen, es ist aber wahrscheinlich, dass er solches nicht hatte. Es ist weder der Ort und die Zeit des Druckes, noch die bei Handschriften übliche Bemerkung WESZPRÉMI-S: *quae mihi in autographo ad manus est*“ angegeben und vielleicht wollte damit WESZPRÉMI nur die Aufmerksamkeit der Leser auf die botanische „observatio“ PURKIRCHER-S lenken, auf die sich die folgenden Worte des CLUSIUS beziehen: „de hac Purkircheri nostri observatione consulendus est“. WESZPRÉMI ist nämlich dermassen:

... und des Pressburger Arztes Purkircher, eines Freundes von Karl Clusius. Eine ähnliche Notiz in seinem Buche: Versuch einer Geschichte der ung. Botanik. Halle, 1865. S. 25., die er aus der Mitteilung Sadler-S. A növénytan története honunkban (Die Geschichte der Pflanzenkunde in unserem Vaterlande) Term. Tud. Társ. Évkönyvei (Jahrbücher des Vereins für Naturw.) Bd. I. S. 78. übernahm.

⁸⁾ *Rapaics*, Term. Tud. Közl. (Naturw. Anz.) Bd. 63. (1931.) Nr. 3.

⁹⁾ *Clusius*, *Rariorum aliquot plantarum per Pannoniam . . . historia*. Antwerpen, 1583. pag. 730. *Phaseolus l. sine Purkircherianus*. Prioris fructum D. Purkircherus primus in Pannoniam intulit ex Neapolitano regno delatum, singulisque annis coluit & eius genus, vt. dici conseruavit: quam ob causam apud rei herbariae illius regionis studiosos, Purkircheri cognomen inditum, & vt. *Phaseolus Purkircherianus* nuncuparetur obtinuit.

¹⁰⁾ *Demkó*, A magyar orvosi rend története (Geschichte des ungarischen Ärztstandes) Budapest, 1894. S. 234.

¹¹⁾ *Weszprémi*, *Succinta med.* Bd. IV. S. 248.

gründlich und zuverlässig, dass er ein wissenschaftliches Werk ohne Angabe des Herausgebers des Ortes und der Zeit des Druckes nicht zitiert. TIBOR von GYÖRY¹²⁾ nimmt es in seine mit 1472 beginnende ärztliche Bibliographie nicht auf, MAGYARY-KOSSA und PAUL GULYÁS, wie auch SZABÓ, Régi-magyar könyvtár (Altungarische Bibliothek) wissen nichts davon. Auf mein Ersuchen nahm ERNYEY im Nachforschen teil, kam aber auf das Resultat, dass die Angabe DEMKÓ-s nicht anderes, als eine schlecht interpretierte Quellenforschung sei, die anderen aber haben diesen Irrtum ohne das Studium des ursprünglichen Textes übernommen. Ich selbst suchte es auch in Wiener Bibliotheken, wandte mich an das Museum Plantin Moretus zu Antwerpen, aber ohne Erfolg. Es ist sehr wohl möglich, dass unser Gelehrter auch mit seiner Feder der Botanik diene, er war ja doch ein schriftstellernder Mann, aber wie so viele Drucke und Handschriften aus dem 16. Jhd., ist auch dieses verschollen, oder steckt in der Tiefe einer Bibliothek oder eines Archivs.

Als der gebildeteste Mann der Stadt, der auch einen ausländischen Horizont mit sich gebracht hatte, konnte sich PURKIRCHER vor der Politik nicht verschliessen. Wir sehen in diesen Jahrhundert, dass die Diplomaten der fürstlichen Höfe und die führenden Männer der Städte sich aus dem Kreise der Ärzte rekrutierte und so ist es auch die Rolle des mit der ärztlichen Praxis und mit der Botanik stark beschäftigten PURKIRCHER-s in dem politischen Leben Pozsonys verständlich. Er war ständiger Gast des in Wien wohnenden SÁMBOKY,¹³⁾ in dessen Hause sich die ungarländischen, die in Wien wohnenden Ungarn und die Wissenschaft liebenden Akademiker des Hofes sich versammelten.

Es wurde dort viel über die schwere Lage Ungarns verhandelt, von seinem traurigen Zustand, der nur durch die Vertreibung der am Lande sich mästenden Türken verbessert werden könne. PURKIRCHER stand in brieflichem Verhältnis mit

¹²⁾ *Tibor von Györy*, Magyarország orvosi bibliographiája (Die ärztliche Bibliographie Ungarns.) Budapest, 1900.

¹³⁾ Nationalbibliothek, Wien. Cod. 9737. z. I—V. Kar. Hugo Blotius *Commercium Litterarum*. Siehe: *Bálint-Nagy*, Orvosi Hetilap (Ärztliche Wochenschrift). Bd. 1930. Nr. 22—23.

sämtlichen Gelehrten von Bedeutung der Zeit, der grösste Teil dieser Briefe ist aber bisher nicht erforscht.

Sollten sie ans Licht kommen, so würden sie noch viele Angaben zum Leben dieses bedeutenden Naturforschers liefern. Sein Briefwechsel mit dem Hofbibliotheker BLOTIUS ist ein klarer Beweis dafür. Schon aus diesen paar Briefen, die bisher vor der ungarischen Geistesgeschichte unbekannt waren, sind eine ganze Menge von Angaben zur Erhellung seiner Bildung und seiner Bedeutung ans Tageslicht gefördert worden.¹⁴⁾

Phytophaenologia Szegediensis anni 1930.

Szeged 1930. évi növényphaenológiája.

VIII. közlemény.

Írta: GYÖRFFY ISTVÁN (Szeged).

1930-ban igen hamar kezd ébredni a Természet. Febr. 17.-én még jégpáncél fedi a Cserepessor tó felületét és 20.-án már itt vannak a *sirályok*. A kora megindult virágzást vissza veti a márc. 25.-étől kezdődő hideg, s késlelteti. De egészben véve jóval korábbi a virágzás, mint 1929-ben.

Hamar beállott a szárazság, amely uralkodott 1930 nyarán.

Az ősz hosszú ideig nyúlt ki. Ezért az *ákác* harmadszor is virágzott. Szokatlan volt a *Prunus mahaleb* másodszori, továbbá a *Salvia nemorosa* (szept. 18., okt. 19., nov. 10.), *Salvia pratensis* (szept. 11., nov. 2., nov. 11.), és az *almafa* (okt. 9., 16.; három fa még nov. 4.; négy fa nov. 7., 3 fa okt. 15.; egy fa dec. 4.-én!), *tamariska* (még nov. 28.-án!) ilyen hosszú ideig tartó virágzása.

Hálás köszönetet mondok megfigyelő társaimnak (a nevek után ()-be helyezett szám jelenti, hány adattal voltak szívesek támogatni).

¹⁴⁾ Bálint-Nagy, Orvosi Hetilap (Ärztliche Wochenschrift). B. 1929. Nr. 17—18.